

sklical sinodo v Oglej (1565), ki sta ji prisostvovala dva nadvojvodova komisarja; toda vsled medsebojne nezaupljivosti se je brezuspešno razšla. Ta needinost je dajala pogum protestantom, ki sta jih vodila Hanibal pl. Eck in Lavrencij Lanthieri.

TedANJI položaj katoliške Cerkve na Goriškem razvidimo iz vizitacije možniškega opata Jerneja grofa Porcia (1570). Ta nam je odkril neverjeten propad posvetne duhovščine in redovnikov. Plemiči so se bili polastili dohodkov od raznih beneficijev, nad katerimi so imeli patronat. Cerkveno premoženje so upravljali razni upravitelji tako, da se je vedno veliko prijelo njih žepa. Ob takih razmerah se je pač moralo širiti luteranstvo, ki je tudi že sililo v Italijo. Po vizitaciji je šel Porcia v Gradec k nadvojvodu Karlu, mu izporočil uspeh svoje vizitacije in mu nasvetoval, naj energično nastopi proti odpadlim duhovnikom. Toda turška nevarnost je povzročila, da Karel ni mogel z vso enerzijo nastopiti proti protestantom. Ker je moral štajerskim deželnim stanovom dovoliti (1572) svobodo veroizpovedi, so tudi goriški protestantje dobili večji pogum. Papežu seveda ni bilo prav, da je Karel odjenjal protestantom, zato je poslal omenjenega Porcia (1573) kot poslanca v Gradec, da bi pregovoril nadvojvoda k ostrejšim odredbam. Res je poslal nato (1574) nadvojvoda dva svoja komisarja v Gorico, ki sta pregovarjala ljudstvo, naj opusti novo vero.

Važneje za boj proti protestantizmu je bila ustanovitev arhidiakonata v Gorici. Katoliška restavracija je s tem zadobila trdno zaslombo, posebno ko je za razširjenje katoliške vere velezaslužni Janez Tavčar dobil to mesto (1577). Toda zopet je turška nevarnost pospeševala nadaljnji napredek protestantizma. Nadvojvoda Karel je moral na deželnem zboru v Brucku ob Muri (1578) ne samo štajerskim, koroškim in kranjskim, ampak tudi goriškim plemičem in celo mestom dovoliti svobodno veroizpovedanje. To izjavo za Goriško je izposloval s pomočjo protestantskih stanov ostalih notranjeavstrijskih dežel protestantski odposlanec Hanibal pl. Eck, ki pa o tem koraku ni obvestil svojih dveh katoliških kolegov. Zato so goriški katoliški stanovi protestirali proti takemu samovoljnemu postopanju, nasprotno so pa protestantje le prekmalu triumfirali. Kajti po monakovski konferenci, kjer so določili načrt katoliške reformacije, je pozval nadvojvoda Karel protestante, naj se povrnejo v katoliško Cerkev, ali naj pa zapuste deželo.

Sedaj sta začela Tavčar in generalni vikarij patriarhov Pavel Bizantij izboljšavati razmere med duhovščino, in sicer z velikim uspehom, kakor razvidimo iz vizitacijskega poročila Janeza Tavčarja, ki je medtem (1580) postal ljubljanski škof in l. 1582. vizitiral Goriško. Kot vizitator je Tavčar proti duhovnikom, ki so dajali s svojim pohujšljivim življenjem slab zgled, zelo strogo postopal. Pozval je tudi plemiče, naj se povrnejo v katoliško Cerkev. Vsi so brez obotavljanja obljubili izpolnjevati verske dolžnosti. Toda vidi se, da protestantizem ni imel odločnih, trdnih pristašev. Kajti kakor hitro je odšel Tavčar in je bilo zanje ugodno stanje, so zopet priznali luteranstvo in tako prelomili svojo slovesno obljubo. Trdovratnejši so bili luterani po kmetih, posebno v Vipavi, Sv. Križu in Rifenbergu, kjer jih je bilo največ. Tem je naložil Tavčar radi njih zakrknjenih src denarne globe, ki jih pa neodločni deželni glavar ni

izterjal. Pač pa je Tavčarjeva vizitacija dala pogum katoličanom in zajezila agresivno luteransko silo.

Ostreje je postopal proti protestantom generalni vikar Pavel Bizantij, ki je drugo leto po Tavčarju vizitiral deželo. Nalagal je odpadli in slabi duhovščini globe, ki jih je takoj izterjal ter jih porabljal za karitativne in druge cerkvene namene, odstavljal je nevedne in nevesče duhovnike, oznanjeval besedo božjo ter delil sv. zakramente. Ta odločni nastop je povzročil, da so smeli protestantje ali zapustiti deželo, ali pa se podati na svoja posestva.

V tem umrje nadvojvoda Karel (1590) in namesto njegovega mladoletnega sina Ferdinanda je vladal najprvo nadvojvoda Ernest in potem nadvojvoda Maksimilijan. Obema so se goriški stanovi brez obotavljanja poklonili v nasprotju s protestantskimi stanovni v drugih notranjeavstrijskih deželah. Jasno je bilo vsakemu, da je izgubil protestantizem na Goriškem vso življenjsko silo.

Največ zaslug, da je zmagala na Goriškem katoliška reformacija, ima naslednik Pavla Bizantija, koadjutor oglejskega patriarha Franc Barbaro. Na poziv papeža Klementa VIII. je vizitiral (1593) avstrijski del oglejske škofije in je poročal o tem nadvojvodu in papežu. Vizitacija koadjutorja Barbara je dosegla popoln uspeh: strogo je nastopal vizitator proti slabim duhovnikom, protestantski plemiči so se povračali, tudi vsled odločnega nastopa Ferdinandovega, v katoliško Cerkev, ljudstvo je pripoznalo katoliško vero, kapucini in jezuiti so pričeli misijonsko delo med ljudstvom, škofijska sinoda v Gorici (1602) je pa natančno določila uveljavljanje tridentinske reforme.

— K —

Osmero blagrov ali nauk o srečnem življenju. Spisal Ant. Kržič. Samozaložba. Prodaja Katoliška Bukvarna. Broš. 1'60 K, vez. 2 K, po pošti 20 vin. več. — Pisatelj pravi v uvodu druge izdaje: „Ta knjiga ni, kakor mnoge druge, da bi jo čitatelj kot kako povestico, kar slastno prebravši, vrgel v kot ter se nikdar več ne zmenil zanjo. Želim, da bi bila nekakšna družinska knjiga, ki naj se opetovano čita iz nje, skupno in posamezno.“ Knjigo je priporočila potreba druge izdaje samaposebi.

Dr. Josip Gruden: **Zgodovina slovenskega naroda.** I. zvezek. (Kritiku¹ in čitateljem.) Mohorjeva družba se je lotila hvalevrednega podjetja, da izda poljudno pisano zgodovino našega naroda. Da je s tem ustregla splošni želji in potrebi, priča zanimanje, s katerim se je prvi zvezek sprejel. Vendar se mi zdi potrebno na tem mestu, kjer je izšlo prvo daljše poročilo o knjigi, podati nekaj komentarja, da osvetlim stališče, raz katero je treba knjigo presojeti.

Predvsem bi svaril pred napačnim, romantiškim precenjevanjem naše preteklosti. Zgodovina ni vedno epopeja, ki povečuje starodavne junake in njihove čine, boje in zmage, slavna dela slavnih mož, temveč prav pogosto je elegija, ki milo toži o preganjanju in zatiranju. Predvsem pa ne gre slovenske zgodovine sporejati z rusko ali poljsko in odtamkaj jemati merilo zanjo. Mnogim tujim in slovenskim znanstvenikom je dognana resnica, da Slovenci sploh

¹ Glej „Dom in Svet“ st. 11.

nimamo zgodovine, češ da nismo političen, državno-tvoren narod, ki bi imel svojo ustavo, dinastijo, ki bi bil v zgodovini svojo individualnost izrazil v posebnih političnih oblikah. Ti možje pravo trde, ako je zgodovina le opis kraljev, vladarjev in njihovih bojev. Toda splošno je že prodrlo v znanstvu naziranje, da je to pač le ena stran narodovega življenja in da je še mnogo drugega, kar je vredno našega zanimanja. Naša zgodovina ni zgodovina knezov in vojvodov, ker je doba neodvisnosti premalo časa trajala, tudi ni v prvi vrsti zgodovina slavnih mož, temveč je zgodovina slovenskega ljudstva, kako je živelo, delalo in trpelo, kakšnim vplivom je bilo izpostavljeno, kako so nastale tiste politične in kulturne oblike, ki v njih sedaj živi. To je sicer le notranji del zgodovine, ki je manj blesteč kakor epopeja o slavnih vladarjih, bojih in zmagah, pa ima vendar velik pomen in je vreden zgodovinske preiskave in celotne slike.

Kritiku se zdi prvi zvezek, ki obsega zgodovino od VI. do XII. stoletja (prvo poglavje je le uvod) „očividno pretesen, ker se na tako majhnem številu strani ne more opisati tako velik oddelek naše preteklosti na način, ki bi bil poljuden in bi segel narodu v dušo“. Iz teh besedi moram sklepati, da naša zgodovina v zgodnjem srednjem veku g. poročevalcu ni znana. Koliko pa imamo zanesljivega zgodovinskega gradiva iz te dobe? Razen poročila Pavla Diakona, anonimnega solnograškega zgodopisca in legend o slovanskih apostolih le kopo kupnih pogodb, darilnih listin in neznatnih drobtin o nekaterih svetnih in cerkvenih veljaki. Iz njih dobimo sicer nekaj doneskov k zgodovinski topografiji, k življenjepisu bavarskih in drugih nemških vojvodov, toda za slovensko zgodovino zelo malo podatkov. Tem listinam izžeti kaj življenja, ki bi se moglo opisati „z epično širokostjo“, je zelo težavno, ako naj se podaja zgodovina, ne pa izmišljotina.

Schiller se je nekoč izrazil: „Die Geschichte ist nur eine Rüstkammer für meine Phantasie.“ Zato ima sicer sloves, da je velik pesnik, toda slab zgodovinar. Kdor bi hotel plod svoje domišljije prodajati za resnico, ga zadene usodni očitak, da potvarja zgodovino. Trdina je hotel pogansko dobo naše zgodovine poživiti in izpopolniti z raznimi neresničnimi zgodbami o Vrelu in Drohu itd. Pa s kakšno vnemo so mu kritiki za petami! Kako preiskujejo in zavračajo vsako njegovo trditev, ki jo je bil zagrešil v mladostni bujni domišljiji. Poljudna, kakor sploh vsaka zgodovina mora biti predvsem resnična, sicer ni vredna, da se tiska. S tem pa ne zametavam vsake pripovedke o znamenitih zgodovinskih spomenikih in osebah, ako se jo označi kot pravljico, ker so take pripovedke plod ljudske domišljije in njegovega naziranja in označujejo svojo dobo, kakor grajska razvalina, samostan ali znamenje. Strogi kritik mi utegne očitati, da sem v tej zadevi celo premalo izbiren. — Zakaj se ne obravnavajo obširneje vprašanja „o prvotni domovini Slovanov, njihovem jeziku, življenju in navadi“? Odgovor: ker nam o tem zgodovinski viri prav malo poročajo. Kar se o kulturnem

življenju starih Slovanov navadno nahaja v knjigah, je le rekonstrukcija slavistov na temelju staroslovanskega besednega zaklada. Ti podatki pa so uporabljeni v poglavju „Iz življenja naših pradedov“. Mnenje, da za zgodnji srednji vek zgodovinski viri v toliki obilici teko, da se kar zlahka delajo „kompendiji“ in „kompilacije“, je popolnoma napačno.

Dotakniti se mi je tudi napačnega naziranja, češ da bode slična zgodovina bolj služila dijaštvu in srednjemu izobraženstvu kakor pa širokim slojem. Izobrazbe našega naroda ne smemo podcenjevati. Spričo tolikih šol, časnikarstva in izobraževalnih društev, ki dan za dnem nudijo ljudstvu teže prebavljive hrane, kakor pa jo nudi taka zgodovinska knjiga, sem prepričan, da jo bode ljudstvo s pridom čitalo in lahko umelo. Nikakor nisem tega mnenja, da je treba Mohorjeve knjige danes v tistem naivno preprostem slogu pisati kakor pred petdesetimi leti. Nekaj smo tekom polstoletja že vendar napredovali. In če so takrat ljudstvu nudili le mleko, si danes želi pač že tečnejše hrane.

Slednjic še nekaj o „idealnem smotru“. Nedavno mi je rekel neki slovenski pisatelj, da bode moja „Zgodovina“ dobro služila romanopiscem kot zakladnica pri spisovanju zgodovinskih romanov in povesti. Prav, če služi takemu namenu. Pisatelji bodo napolnili zapuščene gradove in samostane z ljudmi svoje domišljije, snovale se bodo nežne vezi, bili se bodo boji, o katerih zgodovina ničesar ne ve, padale bodo žrtve, ob katerih se bodo žalostile mehko čuteče čitateljice. Prav prepričan sem, da bodo take povesti bolje dosegle „idealni namen“ in „prožele ljudsko dušo“, kakor stvarno pisana zgodovina. Toda vzlic temu ne težim za njim, ker mi je geslo „resnico piši vestni zgodovinar!“ Vendar naj pripomnim, da celotno delo ne bode nikakor tako skromno, kakor meni g. poročevalec. Razdelitev v pet zvezkov je le kronologična. Od trinajstega stoletja naprej se je šele pri nas bujneje pričelo razvijati zgodovinsko življenje, odtedaj se množe zgodovinski viri, kronike, biografije in tudi epiška širokost bode upravičeno prišla do veljave. Že drugi zvezek, ako bode izšel skupno v celoti, bode imel še enkrat večji obseg kakor prvi; nadaljnji zvezki pa se bodo delili v več snopičev. Slovenske zgodovine bode torej že nekaj videti. Pridružujem pa se poročevalčevi zahtevi, naj odbor „Mohorjeve družbe“ knjigo dostojno opremi in ilustrira.

Nekoč je pesnik Stritar o slovenski zgodovini izrekel prezirljive besede, češ:

Pustimo tiste zgodovinske smeti,
nič pravega v njih ne najdemo zase.
Recimo, Slovenije bilo ni,
Slovenija bodi na večne čase.

Jaz bi temu odločno ugovarjal. Kakor moramo trezno presojsati svojo preteklost, ne pa je gledati v romantični svetlobi, tako vendar tudi ne gre lahko-miselno zametavati, kar imamo. Zbirati moramo zgodovinske drobce in „smeti“, ker nam, umno sestavljene, podajo celotno sliko našega naroda.

Dr. Josip Gruden.

